

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
Hercegovačko – Neretvanska županija
OPĆINA PROZOR – RAMA

Služba za razvoj, poduzetništvo, obrt i financije

Prozor-Rama, Kralja Tomislava bb, tel.: 036 771 912 ; fax : 036 771 342, e-mail: razvoj@prozor-rama.org

INFORMACIJA O STANJU I RAZVOJNIM MOGUĆNOSTIMA TURIZMA
NA PODRUČJU OPĆINE PROZOR-RAMA

Svibanj 2018. godina

1. Uvod

Općina Prozor-Rama posjeduje raznolik i očuvan prirodni i kulturni turistički potencijal što je veliko bogatstvo koje se mora očuvati i zaštititi kako bi u dugoročnom vremenskom razdoblju pridonosio razvoju turizma.

Turizam općenito je značajan izvozni proizvod i pruža velike mogućnosti zapošljavanja stanovništva različitog profila zanimanja i dobnih skupina.

Naime, turistički trendovi u svijetu sve više pokazuju promjenu ponašanja turista koji nastoje doživjeti što je moguće više različitih iskustava tijekom putovanja. U posljednjem desetljeću pokazuju se sve izraženiji znakovi zanimanja za tzv. kulturni, seoski, eko, sportski, lovni, avanturistički, znanstveni, vjerski, lječilišni, sakralni, tematski (obrazovanje) i etno turizam, kongresni, tranzitni i druge selektivne oblike turizma.

Općina Prozor-Rama ima potencijala i može ponuditi tržištu programe bazirane na ruralnom turizmu, uvažavajući postojeće prednosti ekološke održive poljoprivrede i očuvanog okoliša. Turistička ponuda općine Prozor-Rama još uvijek nije definirana, iako ima velike mogućnosti za razvoj ekoturizma, kulturnog turizma, ribolovnog i lovnog turizma, sportsko rekreativnog i vjerskog turizma.

Povezivanjem djelatnosti turizma, poljoprivrede, tradicijskih obrta odnosno poticanja alternativnih proizvodnji i zanimanja na obiteljskim gospodarstvima treba stvoriti specifičnu ponudu kroz koju mogu oživjeti ruralna područja i smanjiti nezaposlenost ruralnog prostora.

Sve upućuje na to da općina Prozor-Rama mora imati novi suvremeni i vrlo ambiciozni odnos prema ovoj oblasti.

2. Zakonodavni okvir za oblast turizma

Kao i mnoge druge oblasti, i turizam u BiH, napose u Federaciji BiH, ima neuređen zakonodavni okvir.

Ustav FBiH je utvrdio da je oblast turizma ima podijeljenu, odnosno zajedničku nadležnost između federalne i županijskih razina.

Presudom Ustavnog suda FBiH iz 2014. godine utvrđeno je da Zakon o turističkim zajednicama i promicanju turizma u FBiH (Sl. novine FBiH br:19/96 i 28/3) nije suglasan sa Ustavom FBiH. Zakon je, nakon prijelaznog perioda od 6 mjeseci, konačno prestao važiti 03.01.2015.

Nakon te presude, otpočeo je proces izrade novog Zakona, usuglašenog sa Ustavom FBiH. Od Vlade FBiH utvrđen je nacrt novog Zakona i prihvaćen od Parlamenta FBiH 2016. godine.

Do sada nije utvrđen prijedlog novog Zakona, te je ta oblast do danas neregulirana na federalnoj razini.

HNŽ/K donijela je svoj Zakon o turističkoj djelatnosti (Narodne novine HNŽ/K br: 3/11), kao i Zakon o turističkim zajednicama i unaprjeđenju turizma u HNŽ/K (Narodne novine HNŽ/K br: 6/00).

Na području HNŽ/K djeluje Turistička zajednica HNŽ/K koja je ustanovljena temeljem federalnog zakona koji je u međuvremenu proglašen suprotnim Ustavu FBiH.

Sve navedeno govori o činjenici da je zakonodavni okvir u oblasti turizma neuređen i predstavlja kočnicu turističkom razvoju.

3. Strateški dokumenti od značaja za turizam u općini Prozor-Rama

Prostorni plan općine Prozor – Rama 2010.-2020.: Prostornim planom općine Prozor-Rama za vremensko razdoblje 2010-2020.god. utvrđeno je da ugostiteljsko turistički sadržaji svakako moraju biti sukladni sa prostornim razmještajem prirodnih, kulturnih i ostalih vrijednosti na kojima će se bazirati razvitak pojedinih vidova turizma, kao i sukladni sa ostalim ograničenjima od značaja za

obavljanje tih djelatnosti (zaštita od devastacije, klimatski uvjeti, karakteristike reljefa, važeća zakonska regulativa itd.).

Prostorni Plan Općine pruža strateški i prostorni okvir za razvoj turizma na području Općine, a njegove postavke dalje se razvijaju kroz izradu prostornih planova uređenja.

Shodno tome djelatnosti i prateće sadržaje vezane uz turizam treba planirati na sljedećim prostorima:

- Draševo na planini Raduši (kako je prikazano u grafičkom prilogu Prostornog plana),
- Planina Makljen uz korekcije Prostornog plana posebnog područja Makljen iz 1982.godine (prikazano u grafičkom prilogu Prostornog plana),
- Lokacija Jaklića staje gdje je moguće planirati rekonstrukciju postojećih objekata u etno selo,
- Lokacija samostana na Šćitu,
- Ramsko jezero kao cjelina

Strategija razvoja općine Prozor – Rama 2011.-2020.: Implementacijom Strategije razvoja općine Prozor-Rama za razdoblje 2011.-2020.god., konkretno u okviru sektorskog plana ekonomskog razvoja, definiranim Programom razvoja i unapređenja turizma, te provedbenih mjera dobar su temelj za stvaranje preduvjeta za razvoj turističkog proizvoda i čitavog niza aktivnosti koje turistički radnici i stanovništvo ovog kraja mogu ponuditi potencijalnim gostima.

Mjera 3.1. Priprema prostorno – planske dokumentacije za izgradnju turističke infrastrukture:

-Općinsko vijeće usvojilo Prostorni plana općine Prozor-Rama za razdoblje

2010-2020.god

-Na OV usvojena odluka o izmjenama i dopunama Regulacijskog plana centar Prozor 2015-2020.god.

-Izrađen Regulacijski plan Pograđe

-Izrađen Regulacijski plan turističke zone Šćit

Mjera 3.2. Poboljšanje i proširenje turističkih sadržaja i smještajnih kapaciteta

Mjera 3.3. Međuopćinsko uvezivanje za moguće turističke aktivnosti:

Mjera 3.4. Promidžba turističkih potencijala:

4. Kulturne znamenitosti

Nacionalni spomenici:

Džamija u Lizopercima sa mektebom i haremom-graditeljska cjelina

Arheološko područje i ostatci Stare tvrđave u Prozoru

Franjevački samostan i Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Šćitu- kulturni krajolik i područje

Spomenik na Makljenu- graditeljska cjelina.

Na privremenoj listi nacionalnih spomenika Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, za koje su također propisne mjere zaštite, nalaze se:

Sahat kula- Prozor

Čaršijska džamija -Prozor

Zavod za zaštitu kulturno-povijesne baštine Hercegovačko-neretvanske županije registrirao je cijeli niz dobara na prostoru općine Prozor-Rama, dobra su pobrojana i kategorizirana po povjesnim periodima (Prapovijest, Antika, Srednji Vijek), a grafički su prikazana na karti broj 6. Prostornog plana Općine.

5. Prirodne ljepote

-Ramsko jezero

-Jablaničko jezero

-Vodopad na Dugama

-Raduška lednjačka jezera

-Planine (Raduša, Ljubuša, Vran, Makljen)

- Kanjon Volujak
- Flora i Fauna

6. Turistička odredišta

- Etnografski muzej Franjevačkog samostana Rama-Šćit
- Kuća Mira s umjetničkom galerijom na Šćitu,
- Divin dom Zahum,
- Kula Studenac u Prozoru,
- Džamija Liziperci,
- Ramsko jezero,
- Rijeka Rama,
- Jablaničko jezero,
- Planinska izletišta Makljen, Draševo, Idovac, Dobro polje, Volujak, Klek, Ljubuša, Vran,...

7. Nematerijalna kulturna baština

Kao pojam obuhvaća: prakse, predstave, izrazi, znanje, vještine, kao i instrumente, predmete, rukotvorine i kulturne prostore koji su povezani s tim, koje zajednice, skupine i, u nekim slučajevima pojedinci, prihvataju kao dio svoje kulturne baštine. Nematerijalnu kulturnu baštinu, koja se prenosi iz generacije u generaciju, zajednice i skupine stalno iznova stvaraju kao reakciju na svoje okruženje, svoje uzajamno djelovanje s prirodom i svoju povijest. Ona im pruža osjećaj identiteta i kontinuiteta te tako promiče poštovanje za kulturnu raznolikost i ljudsku kreativnost.

Općina Prozor – Rama ima izvrsne vrijednosti koje se mogu smatrati i zaštititi kao nematerijalna kulturna baština. Odnosi se to na cijeli niz običaja, pjesama, napjeva, narodnih nošnji, ukrašavanja osoba tetoviranjem križa i brojnih drugih nematerijalnih vrijednosti.

8. Mogućnosti razvoja

Obzirom na tradiciju i organiziranje građana u brojna udruženja, sadašnji rad u turizmu se ipak svodi na entuzijaste koji ulažu velike napore da bi se iskoristila prirodna ljepota ovih krajeva i resursi sa kojima raspolaže ova općina više su nego dobar temelj za razvoj turističkog proizvoda, te čitav niz aktivnosti koje turistički radnici te stanovništvo ovoga kraja može ponuditi potencijalnim gostima. Mogućnosti imamo za čitavim nizom aktivnosti na pojedinim mjestima za odmor po pojedinim dionicama, na kojim se mogu nuditi domaći proizvodi počevši od proizvoda poljoprivrede i voćarstva, do stočarskih proizvoda i prerađevina iz kućne radinosti danas popularno nazvano "etno turizam". Ovakve aktivnosti podrazumijevaju izradu propagandnog materijala, edukaciju stanovništva i turističkih radnika, uređenje transversale te izradu prepoznatljivih turističkih suvenira karakterističnih za ovo područje. Izrada turističkog proizvoda Općine traži zajednički rad javnog i nevladinog sektora, a dobro je došao i svjež kapital ovdašnjih ili inozemnih ulagača koji bi svoj biznis mogli temeljiti na razvoju turizma Općine kroz:

Stacionirani turizam

Prozor-Rama u sadašnjem trenutku ima određenih mogućnosti za stacionarni turizam (boravak od najmanje tri dana i više), s obzirom da ima određen broj smještajnih kapaciteta (Motel Rama, Motel Eurobiser, Makljen Dolić (Kod babe Janje), Ramska kuća na Makljenu, Kuća mira na Šćitu, Konoba „GAJ“, te Etno selo Remić Menjik, kao i kapaciteti u obiteljskim gospodarstvima).

Veći značaj za duži boravak gostiju ima stabilnost Ramskog jezera. Naime, često kota jezera tijekom ljetnog perioda, dakle u najznačajnije doba za turizam, ima brzi opadajući trend. Jezero postaje teško pristupačno i manje atraktivno. Poduzimane su inicijative za stabilniju kotu Ramskog jezera, ali one do sada nisu naišle na razumijevanje elektroprivrednog sektora koji upravlja razinom vode ovog jezera.

Izletnički turizam

Prozor-Rama ima velikih mogućnosti za razvoj izletničkoga turizma, koji se razvija u posljednjih dvije do tri godine posebno u vidu jednodnevnih posjeta Etnografskom muzeju i umjetničkoj galeriji u sklopu Franjevačkog samostana na Šćitu i Ramskom jezeru. To se ponajprije odnosi na organizirane jednodnevne izlete turista i školske djece s područja Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske. Stoga treba napraviti izletničke programe i ponude, te razviti suradnju s turističkim agencijama, biroima i turoperatorima kako bi se ova vrsta turizma bolje organizirala i za eventualne jednodnevne izlete za hodočasnike koji posjećuju Međugorje, ali i druge vidove organiziranih posjeta ovom kraju.

Tranzitni turizam

Tranzitni turizam teško je pratiti i definirati, ali činjenica da kroz Općinu prolazi magistralna cesta M16.2 kojom u ljetnim mjesecima prolazi značajan broj turista na put prema Jadranskom moru i činjenica da imamo Ramsko i Jablaničko jezero, kao i druge prirodne i kulturne sadržaje otvara mogućnost za razvoj ove vrste turizma. Promocijom i izgradnjom neophodnih sadržaja, prije svega izgradnja autokampova na obalama jezera i na Makljenju uz magistralnu cestu M16.2, svakako bi samo po sebi dovelo i do značajnijeg razvoja športskoribolovnog i lovnog turizma.

Sportsko rekreacijski turizam

Mogućnosti za razvoj športsko-rekreacijskoga turizma na području Općine su dosta velike imajući u vidu ribolovni turizam na jezerima i lovni turizam unutar lovišta Općine, kao i ostale vidove športskorekreacijskog turizma na planinama i rijekama na području Općine. U zimskom periodu, zbog povoljnih klimatskih prilika i planina koje okružuju prostor Općine postoje značajni resursi za izgradnju kapaciteta za razvoj zimskog turizma, koje u narednom periodu svakako ne treba zapostaviti nego sustavno pomagati i razvijati. Trenutno na području općine udruženja koja se aktivnije bave razvojem športsko-rekreacijskoga turizma; Veslački klub „Rama“, Lovačko Društvo „Vepar“, SRTD „Ramske vode“, HPD „Rama“, Biciklistički klub „Ventus“, a doprinose i drugi sportski klubovi i udruge.

Ruralni turizam

U suvremenoj eri zasićenja svake vrste turizma, s bijegom od odredišta masovnijeg turizma i prenapučenih mjesta, ruralni turizam sve više dolazi do izražaja, imajući u vidu naprijed navedene prednosti i resurse, kao i značajne smještajne kapacitete koji bi se mogli iskoristiti za razvoj ruralnog turizma na cjelokupnom području Općine. U ovom području je posebna ponuda „Etno selo Remić Menjik“, na putu R418.b.

Lovni i ribolovni turizam

Iako se neuređenost i neučinkovitost države značajno osjeti na području očuvanja prirodnih vrijednosti, još uvijek na području općine obitavaju brojne vrste divljači, a ribolovne vode su bogate ribljim fondom, što je odlična prilika za daljnji razvoj lovnog i ribolovnog turizma. Gospodarenje ribolovnim i lovnim područjem provodi SRTD „Ramske vode“ i Lovačko Društvo „Vepar“. Važno je napomenuti da Lovačko društvo „Vepar“ raspolaže sa deset lovačkih domova – kuća smještenih na najljepšim dijelovima Općine koje mogu pružati usluge smještaja potencijalno važnoj lovačkoj klijenteli.

Kulturni turizam

Prozor –Rama sa svojom kulturno povijesnom baštinom ima značajne potencijale i za razvoj kulturnog turizma. Da bi došlo do bilo kakvog pomaka neophodno je izvršiti promidžbu kulturno povijesnih znamenitosti ovog kraja i kulturu življenja ljudi na ovom području. Stoga se uz određenu promidžbu i animaciju, može računati na povećanje turističkih mogućnosti na ovom području. Muzej Franjevačkog samostana Rama-Šćit, postavljen u starom samostanu, jedinstvena je građevina u BiH, jedina takve vrste iz vremena turske okupacije u Bosni i Hercegovini, sagrađena 1857.

godine.

U etnografskom muzeju na Šćitu predstavljen je život stanovnika ramskoga kraja. Na dvije etaže postavljeni su izlošci starih zanata, gospodarstva, prijevoznih sredstava, stambene kulture. Treća etaža predstavlja tekstilnu radinost - proces proizvodnje i sve vrste proizvoda u uporabi. Tu je i fratarska samostanska ćelija - soba fra Jeronima Vladića. Četvrta etaža predstavlja floru sa stotinjak najčešćih biljaka s nazivima i osnovnim karakteristikama i faunu - porodice životinja u punoj životnoj formi. U dvorištu Franjevačkog samostana na Šćitu nalaze se vrijedne umjetničke skulpture: *Ramski križ* i *Spomen obilježje ramskim žrtvata*, te *Ramska majka* od akademskog kipara Mile Blaževića; *Posljednja večera*, *Diva Grabovčeva* i *Gospina vrata* od akademskog kipara Kuzme Kovačića,... Na Kedžari i Zahumu se također nalaze skulpture Dive Grabovčeve. Netko je s pravom prozvaio samostansko dvorište na Šćitu "Galerijom na otvorenom". U samostanu i Kući mira nalazi se vrijedna kolekcija slika (Josip Bifel: freska) i mozaika koji čine pravu galeriju.

Na kružnom toku kod južnog ulaza u Prozor postavljena je velika skulptura „Tvrtkov biljeg“, rad akademskog kipara Petra Dolića. Naručene su i umjetničke slike koje će krasiti novu općinsku vijećnicu i druge prostore u novoj zgradi Općine.

Agroturizam

Razvojem agroturizma stvara se tržište za razvoj visokokvalitetne tradicijske poljoprivredno-prehrambene proizvodnje, što otvara prostor za dodatno zapošljavanje u poljoprivredi direktno, te u drugim sektorima indirektno. Agroturizam čuva prirodna i tradicijska bogatstva na kojima stvara jedinstvenu, autentičnu ponudu te mogućnost dugoročnog razvoja, osobito ruralnih krajeva s negativnim gospodarskim i demografskim trendovima.

Komplementarni turizam (kongresni, poslovni, ekološki, alternativni)

U suvremenoj turističkoj ponudi ne treba zanemariti ni specifične vrste turizma, kao što su kongresni, poslovni, alternativni, avanturistički, ekološki i sl. Prozor-Rama kao otvorena sredina, bez aero-industrijskih onečišćenja, ima komparativnih prednosti i mogućnosti na tom polju.

Potrebno je naglasiti i postojanje arheoloških nalazišta koja u općini Prozor – Rama nisu detaljnije istraživana u novije vrijeme izuzev lokaliteta Gradac kod Ljubunaca –Uzdola, općina Prozor-Rama, a po mišljenjima mnogih jesu iznimno vrijedna i obećavajuća, što predstavlja potencijal za turističku aktivnost.

Slično se može zaključiti i za postojanje određenih geoloških specifičnosti koje uz pomoć entuzijaste – profesora iz Srednje škole u Prozoru polako iznose javnosti i izazivaju sve veće zanimanje.

Cikloturizam

Cikloturizam predstavlja aktivan oblik turizma koji podrazumijeva vožnju biciklom, odnosno obilazak određenog turističkog lokaliteta ili destinacije vlastitim ili iznajmljenim biciklom.

U svijetu rastući trend, cikloturizam posljednjih desetak godina polako postaje sve značajnija turistička grana. Najbolji je to način da se istraži kulturna i povijesna baština nekog kraja, uživa u njegovim prirodnim i gastronomskim bogatstvima, a taj su potencijal prepoznale i lokalne zajednice koje se trude što bolje povezati sve navedeno te ljubiteljima pedaliranja na terenu osigurati dobro umrežene i označene rute sa smještajnim kapacitetima koji pružaju prijeko potreban odmor nakon cjelodnevne aktivnosti. U današnjim modernim vremenima, zaposlenom je čovjeku veoma bitno da svoje slobodno vrijeme provede kvalitetno i bez stresa.

Tako i u našoj općini postaje sve prepoznatljiviji cikloturizam. Imamo biciklistički klub “Ventus” koji je osnovan od strane entuzijasta ljubitelja prirode i aktivnog boravka u prirodi u cilju druženja, promicanja, razvitka i unapređenja biciklističkog sporta na području naše općine.

Agencija za lokalni razvoj u suradnji sa općinom uradila je projekt "Cycling through Rama". Tijekom projekta "Cycling through Rama" odvoženo je pet biciklističkih ruta kroz različite dijelove općine Prozor-Rama.

Pripremljene su i postavljanje informativne table, na završnoj konferenciji je predstavljen službeni promotivni video.

Za razliku od korištenja bicikla kao prijevoznog sredstva na kratkim relacijama koje treba što izravniji put, cikloturističke rute trebaju pratiti atraktivne turističke sadržaje, biti izdvojene od motoriziranog prometa i biti dobro povezane sa susjednim državama.

Svjetski dan biciklista obilježava se svake godine 16. srpnja. Tim povodom u različitim se krajevima održavaju i organiziraju različite biciklističke rute kako bi se i dalje poticalo ljude na sport, rekreaciju, oslobađanje svakodnevnog stresa, ali i stalno unapređivanje sustava cikloturizma u našoj zemlji.

9. Projekti, te moguće aktivnosti i mjere na poboljšanju stanja u oblasti turizma

9.1. Interreg IPA Cross-border Cooperation Programe Croatia-Bosnia and Herzegovina-Montenegro 2014-2020

Početkom veljače 2017. godine općina Prozor – Rama je zaprimila obavijest da se projekt "Veslački centri – zajednički zaveslaji" (Rowing centers - Joint waves) nalazi na 6. Mjestu liste odobrenih projekata kandidiranih kroz prvi poziv Interreg IPA Hrvatska – Bosna i Hercegovina – Crna Gora. Pristupilo se optimizaciji proračuna projektnog prijedloga.

Napominjemo da je projektom bilo predviđeno izgradnja smještajnih kapaciteta za veslače i njihove goste u ove dvije jedinice lokalne samouprave, i to kao nastavak ranijeg uspješnog zajedničkog projekta „Od jezera do jezera“ kojim su prije nekoliko godina na Ramskom i Peručkom jezeru uspostavljeni Veslački centri sa svim potrebnim sadržajima. Europska unija je nastavak projekta ocijenila pozitivno, i postavila ga na visoko 6. mjesto među 37 drugih projekata. Bilo je odobreno sufinanciranje izgradnje smještajnih kapaciteta sa iznosima od oko milijun eura za svaku stranu, uz što je trebalo pridružiti i vlastita sredstva i napraviti predviđene objekte. Općina Prozor – Rama je u ostavljenom roku pripremila svu dokumentaciju i dostavila ju nadležnoj instituciji, te dala dokaze o osiguranim vlastitim sredstvima. Grad Vrlika je naknadno sačinio predračun svih radova i zaključili da te vrijednosti premašuju njihove mogućnosti. Vremena za izmjene i prilagodbe projekta nije bilo te su morali odustati od projekta. S obzirom da je riječ o zajedničkom projektu prekogranične suradnje općine Prozor – Rama i grada Vrlike, to i za našu općinu znači odustajanje od nastavka rada na projektu za ovu godinu, odnosno o odustajanju od potpisivanja ugovora po zadnjem pozivu za prekograničnu suradnju. Idući poziv Europske unije biti će u 2018. godini kada bi trebali ponovno predati zajedničku aplikaciju

Interreg IPA program prekogranične suradnje Hrvatska – Bosna i Hercegovina-Crna gora provodit će se u finacijskom razdoblju 2014 -2020 godine u okviru programa IPA II

Tematski prioriteti novog Programa koje je Radna skupina za programiranje odabrala na temelju analize programskog područja, te provedenih javnih konzultacija su slijedeći:

Tematski prioritet 1 – poboljšanje kvalitete socijalnih i zdravstvenih usluga u programskom području

Tematski prioritet 2 – Zaštita okoliša i biološke raznolikosti, poboljšane prevencije rizika, te promicanje održive energije i energetske učinkovitosti

Tematski prioritet 4 – Doprinošenje razvoja turizma i očuvanje kulturne i prirodne baštine

Tematski prioritet 7 – Jačanje konkurentnosti i razvoja poslovnog okruženja u programskom području

9.2. Arheološko nalazište na lokalitetu Gradac kod Ljubunaca, općini Prozor-Rama.

Općina Prozor - Rama, uz suglasnost Zavoda za zaštitu kulturno povijesnog naslijeđa, do sada je provela dvije faze istražnih radova na arheološkom nalazištu Gradac kod Ljubunaca.

Prva faza istražnih radova obavljena je u periodu 10.5. - 1.6.2017. godine, pod stručnim vođenjem prof. Snježane Vasilj. Prva faza pokazala je da se radi o veoma zanimljivom lokalitetu arheoloških istraživanja. Pronađena je rimska cisterna koja po svojoj veličini i kvaliteti gradnje upućuje da se radi o važnom i velikom rimskom naselju.

Između različitih arheoloških nalaza posebno se, svojim značajem, izdvaja impozantan kameni spomenik s reljefom koji karakterističnom ikonografijom podsjeća na ilirskog boga Silvana, ali i na rimskog boga Merkura. Istraživanja koja slijede jasno će definirati lik na reljefu i otkloniti sadašnju dilemu. Posebno mjesto, pri razmatranju dosadašnjih rezultata arheoloških istraživanja na lokalitetu Gradac, pripada nalazima od keramike. Zbog bogatstva formi, različitih načina izrade i ukrašavanja, jasno da pripadaju ranim - prapovijesnim periodima ovoga kraja.

Druga faza arheoloških istraživanja, provedena na lokalitetu Gradac od 3.10 - 18.10. 2017. godine, podrazumijevala je:

- nastavak istraživanja antičke arhitekture ostaci koje su, u značajnom obimu, istraženi i registrirani već tijekom I. faze i
- otvaranje sonde, kako bi se došlo do slojeva prapovijesnih kultura registriranih kroz raznovrstan keramički materijal do kog se došlo u okviru prethodne istraživačke kampanje.

Rezultat je bio otkriće:

- dijelova rimske arhitekture u koju je, na sjevernoj strani bila ukomponirana
- kasnoantičke bazilike s baptisterijem i krstionicom križnog tlorisa ukopanoj u podnicu
- bogat pokretni arheološki materijal: fragmenti kamene plastike, željezna oruđa i oružja, nakit i keramika
- prapovijesne arhitekture – stambeni objekti iz kasnog brončanog doba i bogati keramički nalazi

Kako je tijekom istraživanja potvrđen kontinuirani razvoj lokaliteta od najranijih prapovijesnih perioda, točnije eneolitika ca 2300 g. pr. Krista pa do kasne antike, 5. st. po Kristu, nije potrebno posebno naglašavati o kakvom se značajnom arheološkom lokalitetu ovdje radi.

Razmišlja se o određenom prostoru - Muzeju jer već se raspolaže s nizom predmeta koji zaslužuju na adekvatan način biti izloženi i prezentirani.

9.3. Sudjelovanje u projektu: Razvoj turizma na tri jezera

U projekt uključene općine Posušje, Prozor – Rama i Jablanica. Nositelj projekta je udruga LINK Mostar. Projekt je vrijedan 192.567,00 KM, a financiranje je predviđeno iz sredstava GIZ-a 80%, a ostatak od 20% financiraju tri uključene općine. Rezultat projekta treba biti, između ostalog, izrada baza podataka o turističkim resursima, poboljšane sposobnosti davanja turističkih usluga za veći broj lokalnih aktera, sačinjen plan turističke promocije, realizirana karta područja sa turističkim resursima u elektronskom formatu, izrađene promotivne brošure, nabavljeni promotivni štandovi

9.4. Prioriteti u oblasti zaštite okoliša/turizma

Analizom stanja okoliša po pojedinim sektorima određeni su okolišni problemi na području općine Prozor-Rama. Prioriteti među okolišnim problemima odabrani su metodom analize rizika. U odabiru prioriteta sudjelovali su članovi radne skupine za izradu LEAP-a te građani općine na okruglom stolu. Analiziran je utjecaj svakog okolišnog problema na ljudsko zdravlje, na ekosustave te na ukupnu kvalitetu života. Kao prioriteti su izabrani okolišni problemi koji predstavljaju najveći rizik po ljudsko zdravlje. Dole u tablici prikazani su prioritetni problemi te ciljevi koji se žele dostići implementacijom LEAP-a, a koje je usvojilo O.V. Prozor-Rama a može se svrstati kao turistički potencijali.

Bioraznolikost i zaštita prirodne baštine**1. Neiskorištenost turističkog potencijala i zapuštenost vodopada Duge**

Vodopad Duge uređen i stavljen u funkciju turizma

Zaštita kulturno-povijesne baštine**1. Neiskorištenost turističkog potencijala**
2. kulturno-povijesnih spomenika

Turistički potencijal kulturno-povijesnih spomenika s naglaskom na nacionalne spomenike BiH stavljen u funkciju turizma

9.5. Akcijski plan zaštite okoliša i mogućnost turističkih potencijala

Akcijski plan zaštite okoliša donosi popis predloženih aktivnosti odnosno projekata za prioritetne probleme po pojedinim sektorima. Razdoblje u kojem se preporučuju izraditi i provesti predloženi projekti jest razdoblje od 2017. – 2027. godine. Nositelji realizacije projekata su nadležne općinske službe i uprava, komunalno poduzeće, razvojna agencija, srednja škola te udruge.

SEKTOR/TEMATSKA OBLAST: BIORAZNOLIKOST I ZAŠTITA PRIRODNE BAŠTINE

PROBLEM	PLANIRANA AKTIVNOST/ PROJEKT	VREMENSK I ROK PROVEDBE	NOSITELJ REALIZACIJE	POTENCIJALNI IZVORI FINANCIRANJA
1. Neiskorištenost turističkog potencijala i zapuštenost vodopada Duge	- Uređenje i zaštita vodopada Duge kao turističke atrakcije - Uvrštavanje vodopada na turističku kartu HNŽ/K	2017. - 2020.	- Općina Prozor-Rama - Agencija za lokalni razvoj Prozor-Rama	- Općina Prozor-Rama - Nadležna federalna i kantonalna ministarstva - Sredstva EU
2. Nepoznavanje broja i značaja biljnih i životinjskih vrsta na području općine	- Izrada popisa biljnih i životinjskih vrsta na području općine	2020. - 2025.	- Općina Prozor-Rama - Agencija za lokalni razvoj Prozor-Rama	- Općina Prozor-Rama - Nadležna federalna i kantonalna ministarstva - Sredstva EU

SEKTOR/TEMATSKA OBLAST: ZAŠTITA KULTURNO-POVIJESNE BAŠTINE

1. Neiskorištenost turističkog potencijala kulturno-povijesnih spomenika – nacionalnih spomenika BiH	- Uređenje lokacija i objekata proglašanih nacionalnim spomenicima - Izrada vodiča o nacionalnim spomenicima BiH na području općine	2017. - 2020.	- Općina Prozor-Rama - Agencija za lokalni razvoj Prozor-Rama	- Općina Prozor-Rama - Nadležna federalna i kantonalna ministarstva - Sredstva EU
2. Zapuštenost i neistraženost arheoloških lokaliteta i nekropola stećaka	- Uređenje arheoloških lokaliteta i nekropola stećaka - Izrada vodiča o arheološkim lokalitetima i nekropolama stećaka na području općine	2020. - 2025.	- Općina Prozor-Rama - Agencija za lokalni razvoj Prozor-Rama	- Općina Prozor-Rama - Nadležna federalna i kantonalna ministarstva - Sredstva EU

9.6. Radionice vezane za turizam u organizaciji i realizaciji Službe:

- 12. Sajam „Dani šljive Prozor-Rama 2017“ – u sklopu kojeg je održana i radionica na temu turizma: Razvoj turističkih proizvoda kroz korištenje lokalnih resursa. Predavač Miroslav Matošević, direktor Turističke zajednice Srednjobosanske županije.
- Sudjelovali na radionici koju je održala Agencija FIPA na temu Investicijski projekti. Predavač Stipo Djak.

9.7. Sudjelovanje na javnoj raspravi, nacrt Zakon o turizmu i nacrt Zakona o boravišnoj taksi u F BiH:

Predstavnici općine Prozor – Rama aktivno su sudjelovali na javnoj raspravi po nacrtu Zakona o turizmu i nacrtu Zakona o boravišnoj taksi u F BiH. Dati su određeni prijedlozi o izmjenama i dopunama Zakona o turizmu i Zakon o boravišnoj taksi. Prijedlozi su bili u pravcu da jedinice lokalne samouprave u skladu sa potrebama i planovima u oblasti turizma mogu osnovati turističke organizacije.

ZAKLJUČAK

Turizma je postao jedna od najvažnijih grana gospodarstva u mnogim razvijenim svjetskim ekonomijama.

Neuređen zakonodavni okvir svakako je zapreka sistemskom pristupu turizmu u svakoj sredini, tako i u općini Prozor – Rama.

Ipak, postojeći resursi, mogućnosti razvoja i poduzete aktivnosti potvrđuju da općina Prozor-Rama ima kvalitetne preduvjete za razvoj svih vrsta turizma.

Mogućnosti razvoja ogledaju se u poboljšanoj promidžbi za postojeće turističke vrijednosti, poboljšanim znanjima domaćina i općenito o poboljšanoj svijesti za turističke mogućnosti, poboljšanim infrastrukturnim projektima u Općini, što sve može doprinijeti boljim efektima od turizma.

Tijekom 2017., kao i ranijih godina, provodile su se brojne aktivnosti koje poboljšavaju status općine Prozor – Rama na turističkom tržištu. Tu su najvidljiviji projekti opisani u ranijim poglavljima (Međunarodni projekti u okviru prekogranične suradnje, Projekt arheoloških iskapanja, Projekt Turizam na tri jezera, projekti izrade nekoliko profesionalnih video prezentacija turističkih vrijednosti Općine, projekt izrade kvalitetnog turističkog vodiča, projekti edukacija i slično). Također i infrastrukturni radovi koji se izvode širom općine Prozor – Rama doprinose boljoj iskoristivosti turističkih potencijala.

Potrebno je nastaviti planski podržavati programe i projekte koji su usmjereni ka daljnjem razvoju turizma, a sve s ciljem podizanja ukupne turističke ponude naše Općine na višu razinu. Neophodno je nastaviti izgradnju infrastrukture i u urbanom ali i u ruralnom dijelu Općine, kako bi se turističkim radnicima pomoglo u njihovoj teškoj borbi za posjetitelje i potrošače.

Također je potrebno osnažiti sadašnji Ured za turizam pri Agenciji za lokalni razvoj Prozor – Rama, jer se suradnjom sa Turističkom zajednicom HNŽ-a nisu postigli nikakvi rezultati u oblasti turizma u ovoj općini.

Potrebno je raditi i na utvrđivanju stabilne kote Ramskog jezera tijekom ljetnog perioda, što ovisi o elektroprivrednim poduzećima, te FERK-u i Agenciji za vode kao regulatorima u oblasti energije i vode.

Sve ove mjere znače stvaranje boljih uvjeta za još značajnije turističke iskorake u općini Prozor-Rama, što može biti pokretač i drugih grana gospodarstva, posebno ekološke poljoprivrede.

Pomoćnik Načelnika
Josip Juričić, dipl. oec.